

POLITIKA LJEVICE NA PODRUČJU KOPRIVNICE OD 1929. DO 1941. GODINE*

U razdoblju od 1929. do 1941. godine na području Koprivnice i koprivničkog kotara na političkoj sceni ljevicu predvodi Komunistička partija Jugoslavije (dalje KPJ), a od 1937. Komunistička partija Hrvatske (dalje KPH) kao njezin dio. Kao jedan od specifikuma na ovome području je i lijevo krilo Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS) koje je pobijedilo na izborima, a tu su i druge političke skupine, organizacije, društva i udruženja, ali sa znatno manjim utjecajem. Da bismo mogli govoriti o politici ljevice, neophodno je ukazati na osnovne podatke i pokazatelje o stanovništvu i gospodarstvu Koprivnice i koprivničkog kotara u navedenom razdoblju.

OSNOVNI PODACI O KOPRIVNICI I KOPRIVNIČKOM KOTARU POČETKOM TRIDESETIH GODINA

Nakon stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. s promjenom ekonomskih, političkih i socijalnih prilika, započinje i u Podravini proces raslojavanja na selu i u poljoprivrednoj proizvodnji. Njih prate procesi deagrarizacije, deruralizacije i proletarizacije sela. To se može uočiti i na osnovi tadašnjih statističkih pokazatelja iz popisa stanovništva. Tako je na području koprivničkog kotara prema popisu stanovništva od 31. ožujka 1931. živjelo 54.087 stanovnika.¹ Od toga je u gradu Koprivnici živjelo 9.472 stanovnika, a na području koprivničkog kotara 44.615 stanovnika. Prema vjerskoj pripadnosti u Koprivnici je bilo 8.705 rimokatolika, 339 Židova, 274 pravoslavaca, 36 evangelika, 6 muslimana i 122 ostalih, a na području koprivničkog kotara 38.911 rimokatolika, 4967 pravoslavaca, 411 evangelika, 103 Židova, 4 muslimana i 219 ostalih. Pravoslavni Srbi su uglavnom živjeli na području tadašnjih općina Sokolovac (njih 3805) i Novigrad Podravski (1056), a evangelici Mađari na području općine Legrad (njih 393). Židovi su gotovo ravnomjerno raspoređeni u svih 10 koprivničkih općina, uglavnom u općinskim središtima i većim mjestima. Broj Srba se u odnosu na popis iz 1910. povećao u Koprivnici i općinskim središtima te uz granicu s Mađarskom jer su bili najzastupljeniji u upravnom, policijskom i vojnom aparatu Kraljevine Jugoslavije.

Usljed procesa industrijalizacije i tercijalizacije privređivanja, na koprivničkom području započinje raslojavanje stanovništva prema osnovnim zanimanjima. Tako je, prema pokazateljima iz istog popisa, od poljoprivrede i šumarstva na području koprivničkog kotara živjelo 38.907 stanovnika, od industrije i obrta 3456, od javnih službi, slobodnih zvanja i vojske 633, od prometa 372, od trgovine 463, od kredita 17 i od drugih zanimanja 767 stanovnika. Istodobno je u Koprivnici, jednom od tadašnjih jačih i značajnijih gospodarskih središta u Kraljevini Jugoslaviji, od poljoprivrede i šumarstva živjelo 4532 stanovnika, od industrije i obrta 2209, od javnih službi, slobodnih zvanja i vojske 795, od prometa 725, od trgovine 548, od kredita 48 i od drugih zanimanja 615 stanovnika.² Analiza podataka pokazuje da od 54.087 ukupnog stanovništva s koprivničkog područja, bilo je seljaka 35.533

ili 65,6%, radnika 11.192 ili 20,7 %, namještenika 2358 ili 4,4% i 5004 ili 9,3% ostalih. Od 29.215 aktivnih koprivničkih stanovnika, koliko ih je tada bilo, čak njih 20.872 ili 71,4% su bili seljaci, 5217 ili 17,9% radnici (od kojih su 3081 bili poljoprivredni, a 1587 industrijski i zanatski radnici), 948 ili 3,2% namještenici i 2178 ili 7,5% ostali. Daljom analizom na području koprivničkog kotara živjelo je 78,9 posto aktivnog poljoprivrednog stanovništva.³

Iako je najveći broj stanovništva koprivničkog kraja živio od poljoprivrede, nju je karakterizirala agrarna prenapučenost i ustinjenost posjeda. Tako je od 8888 seoskih posjeda na području koprivničkog kotara njih 37,88 % imalo posjed od 0 do 2 hektara, 40,66 % posjed od 2 do 5 hektara, 21,24 % posjed od 5 do 20 hektara, 0,18 % posjed od 20 do 100 hektara i 0,04 % posjed iznad sto hektara. To pokazuje da je čak 78,54 koprivničkih posjeda imalo posjed manji od 5 hektara koji najčešće, i pored sve seljačke, podravske marljivosti, nije mogao pokriti osnovne reprodukcijske troškove.⁴ Taj proces usitnjavanja posjeda i parcela se pred rat još više intenzivirao, a pratio ga je, uz glad za zemljom, i porast stanovništva. To je onemogućavalo primjenu suvremenih agrotehničkih mjera. Zato se primjena inovacija u agraru odvijala sporo. U strukturi ratarske proizvodnje još više dominiraju kukuruz, pšenica i krumpir. No prinosi su bili niži od onih u Vojvodini i istočnoj Slavoniji.⁵ Zbog toga su seljaci nastojali racionalnom kombinacijom poljoprivrede sa stočarstvom (u kojemu pred rat dominiraju svinje i goveda) i peradarstvom ostvariti izvjestan prihod, ali je on malen u odnosu na potrebe. Voćarstvo i vinogradarstvo, razvijenije uglavnom na obroncima Kalnika i Bilogore, pretežit je zadovoljavalo samo vlastite potrebe i tek se mali dio razmjenjivao te nije mogao bitnije popraviti teško stanje seljaka. Slično je i sa šumarstvom koje se većinom nalazilo u vlasti države. Teško stanje seljaka nisu bitnije mogle popraviti i promijeniti seljačke zadruge osnovane u mnogim koprivničkim mjestima u to vrijeme, već su ga samo ublažavale. Takvo stanje primorava seljake da se sve više zadužuju, čime se je dodatno intenzivirao proces daljeg raslojavanja koprivničkog podravskog sela u kojemu je 1931. bilo tek nekoliko većih posjeda. Zaduženost seoskih gospodarstava u odnosu na njihov ukupan broj iznosila je u koprivničkom kotaru 35,17 posto. Većinom se zaduživalo kod privatnih zajmodavaca i novčanih zavoda što je bilo naročito nepovoljno zbog visokih kamata koje su seljaci morali plaćati, a vrlo malo se zaduživalo kod državnih kreditnih ustanova te poljoprivrednih zadruga. Iako je to područje, prema ocjeni banovinskih vlasti, spadalo u ona područja koja su se mogla prehraniti vlastitom žetvom pa i izvoziti pšenicu i kukuruz, ipak je pred drugi svjetski rat - uslijed velike prenapučenosti, usitjenosti posjeda, nedostatka povoljnih kredita, nedostatka umjetnih gnojiva, novca za kupnju najosnovnijih industrijskih proizvoda, plaćanja poreza, raslojavanja te poplava - za prehranu stanovništva i stoke na području koprivničkog, đurđevačkog i ludbreškog kotara uvozilo oko 100 vagona hrane. Brže odlijevanje velikih viškova radne snage iz koprivničkih sela u grad Koprivnicu i druge okolne gradove (susjedni Bjelovar i Varaždin - željeznička veza) nije bilo moguće zbog presporog razvoja sekundarnih i tercijarnih djelatnosti u njima. Banovinske vlasti traže izlaz u koloniziranju jednog dijela siromašnijih seljaka u Slavoniju, ali i to ubrzo prestaje zbog političkih razloga jer se na to područje naseljavaju solunski dobrovoljci (uglavnom Srbi i Crnogorci).

U ništa boljem položaju nije bilo ni radništvo u Koprivnici i na području koprivničkog kotara. On se posebno pogoršao nakon što su 1937. prestale s radom glavne koprivničke tvornice "Danica" - tvornica sumporne kiseline i superfosfata te Tvornica ulja, a prije njih i Tvornica čavala. Zato preostali radnici putem tarifnih akcija i štrajkova (kao što su primjerice štrajkovi rudara u Bregima, radnika na šljunčari u Botovu i krojačkih pomoćnika u Koprivnici tijekom 1940.)⁶ nastoje poboljšati svoj ekonomski položaj, a pored Ujedinjenog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ), pod znatnim utjecajem

komunista (zbog čega je 1940. i zabranjen od strane vlasti) pojavljuje se i Hrvatski radnički savez (HRS) kao sidnikat HSS-a, koji od 1939. i stvaranja Banovine Hrvatske postaje režimski sindikat. Sličan je položaj i u ostalim gospodarskim djelatnostima na koprivničkom području. Tek je vrlo mali broj uspješnih i bogatih ljudi po selima i u Koprivnici. Tako su se pred drugi svjetski rat gospodarski i socijalni problemi Koprivnice i na području koprivničkog kotara sve više pojačavali što će stvarati povoljne uvjete za intenzivniju političku djelatnost ljevice u tome razdoblju.

POLITIČKA KRETANJA I AKTIVNOST LJEVICE U KOPRIVNICI I NA PODRUČJU KOPRIVNIČKOG KOTARA OD 1929. DO 1941. GODINE

Početak 1929. obilježen je ukidanjem Ustava, raspuštanjem Skupštine i uvođenjem samovlašća kralja Aleksandra, čime počinje razdoblje poznato kao šestosiječanjska monarhofašistička velikosrpska diktatura. Država je nazvana Kraljevina Jugoslavija, podijeljena na devet banovina, pretežno sa srpskom većinom čime je hrvatski etnički i povijesni prostor bio raskomadani. Bilo je strogo zabranjeno spominjanje narodnog imena, isticanje zastava i drugog znakovlja, ograničena sloboda govora, uvedena cenzura, a pooštreni su zakoni prema hrvatskim rodoljubima i domoljubima. Zavladao je okrutno vojnopolicijsko nasilje i veliko bezakonje, a mnogi su Hrvati osuđeni na smrt, ubijeni ili utamničeni. Od toga doba dolazi do povećanog broja policijskih ubojstava, uglavnom Hrvata, ustaša i komunista te drugih protivnika režima. Zemlju je zahvatila i svjetska gospodarska kriza koja je strahovito pogodila najšire pučanstvo, ali i ukupno gospodarstvo što je velikosrpskim vlastodržcima pojačalo mogućnost da još više podrede hrvatsko gospodarstvo i jače zapostave njegov razvitak. Osim oslonca na vojsku i policiju, poredak se oslanjao i na brojna nacionalistička, većinom velikosrpska društva i organizacije, među kojima su se posebno isticale četničke skupine terorom i okrutnošću te ubojstvima mnogih Hrvata tih godina. Četničke skupine djelovale su u tome razdoblju u više od 200 mjesta u Hrvatskoj pa i u Koprivnici i Sokolovcu, a pojedinci i u još nekim mjestima koprivničkog kotara.

To je izazvalo ne samo omraženost režima, njegove politike i njegovih eksponenata, već i organiziranu protuaktivnost. Kao jedan od odgovora na ubojstvo Stjepana Radića i niza drugih Hrvata te na brojna velikosrpska nasilja, došlo je 1929. godine do osnivanja ilegalne organizacije "Ustaša - hrvatski oslobodilački pokret", s dr. Antom Pavelićem na čelu, s ciljem stvaranja samostalne i neovisne hrvatske države, izvan Kraljevine Jugoslavije. Pavelić i većina vodstva djeluju u inozemstvu gdje u susjednim zemljama, ali i širom Europe i u Americi, okupljaju dio državotvornih emigranata i osnivaju organizacije i uporišta te izvode i prve akcije. Zbog blizine ustaškog logora u Janka Pusti u susjednoj Mađarskoj i niza drugih okolnosti, područje koprivničkog kotara postaje jedno od najvažnijih uporišta ustaškog pokreta u zemlji u to vrijeme.

Istodobno i ilegalna KPJ, kojoj je Zagreb bio najjače uporište, a čije je članstvo u to vrijeme također bilo izloženo velikosrpskom teroru, privremeno se odlučuje za razbijanje monarhističke Jugoslavije i stvaranje nezavisnih sovjetskih republika te na toj crti tada surađuje s pripadnicima ustaškog pokreta na terenu.

Nametnuti, kraljev Ustav iz godine 1931., nije promijenio stanje diktature jer je kralj i dalje imao vrhovnu vlast, a politički život nije bio slobodan. Zato je godine 1932. vodstvo Seljačko- demokratske koalicije (HSS-a i SDS-a) donijelo tzv. Zagrebačke punktacije kao hrvatski nacionalni program: u njima je osudilo apsolutistički poredak - po obliku je hegemonistički jugounitarizam, a po sadržaju ve-

likosrpski hegemonizam - i predložilo federalizam. Poredak je odgovorio utamničenjem dr. Vladka Mačeka, vođe zabranjene HSS, na tri godine. Kralj Aleksandar, glavni nositelj apsolutizma, centralizma i integralnog jugoslavenstva, što je maska velikosrbizma, ubijen je 1934. godine u Marseilleu, kamo je išao, uz pomoć Francuske, ojačati svoj međunarodni položaj. Atentat na njega obavili su ustaše u suradnji sa VMRO čiji ga je član i ostvario.

Nakon marseillskog atentata, u Jugoslaviji, posebice na području Podravine, pojačana je protuhrvatska represija jer je od vladodržaca cijeli hrvatski narod okrivljen za atentat. Mnogi su ljudi ubijeni, ranjeni, pretučeni i zatvoreni. Nije ni potrebno spominjati koliko ih je bilo s područja koprivničkog kotara. Istodobno je nastavljeno daljnje gospodarsko iscrpljivanje i zapostavljanje razvitka hrvatskog nacionalnog prostora što se posebno održavalo na koprivničkom kotaru (primjer tvornice "Danice" to najbolje ilustrira). Porez je u Hrvatskoj bio oko 15% veći nego u Srbiji, ulaganja na području Hrvatske bila su jedanaest puta manja nego ona na području Srbije. Centralizam i velikosrpski hegemonizam ogledali su se i u malobrojnosti Hrvata u središnjim tijelima i višim službama, a često i na nižim razinama, kao što je primjerice slučaj s Koprivnicom i koprivničkim kotarom. Sve je to utjecalo na porast iseljavanja iz hrvatskih krajeva, kako zbog gospodarske, tako i zbog političke obespravljenosti Hrvata. Katolička crkva nije od vlasti tretirana kao ravnopravna s pravoslavnom premda je to ustav jamčio, već je najveće povlastice imala srpska pravoslavna crkva. To se ogledalo u iznosu državne pomoći koja je za Katoličku crkvu bila uvijek manja od pripadajućeg dijela prema broju vjernika. Također su agrarnom reformom katoličkoj crkvi oduzeti mnogi zemljišni posjedi, a nije prihvaćen ni konkordat kojim bi se uredili odnosi između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice, odnosno položaj katoličke crkve u zemlji, čemu se najviše protivila srpska pravoslavna crkva.

Nije ni potrebno posebno isticati kako se sve to najizravnije održavalo na području koprivničkog kotara i grada Koprivnice. Sve to utječe na jačanje hrvatskog nacionalnog otpora, tako da hrvatski narodni pokret, predvođen HSS-om, kojoj je 1935. dopušten ponovno rad, postaje jaka politička snaga, a hrvatske pitanje postaje najvažniji politički problem zemlje. I na području Koprivnice i koprivničkog kotara navedeni razlozi, posebice sve teži uvjeti života uz sve veću represiju jugoslavenkog, u biti velikosrpskog vladajućeg sustava, izazvali su homogenizaciju hrvatskog stanovništva oko HSS-a, najjače političke stranke.⁷ To se najočitiije ogledalo na skupštinskim izborima. Tako je lista dr. V. Mačeka, na čelu koje se na području koprivničkog kotara nalazio Mihovil Pavlek Miškina, na izborima 1935. dobila 10.133 glasa (nasuprot vladine liste B. Jefitća koja je dobila 2575 glasova), a na izborima 1938. dobila je 12.452 glasa, od 17.654 upisanih birača. Od dobivenih glasova s liste dr. V. Mačeka 1938. HSS je dobio 12.441 glas.⁸ Iako je Mihovil Pavlek Miškina 1935. na izborima dobio 79,38 posto glasova, ipak je za poslanika koprivničkog kotara izabran koprivnički odvjetnik dr. Veljko Ilić, nosilac vladine liste JNS-a koji je dobio 20,49 posto glasova. Režim je nastojao ojačati svoju vlast na koprivničkom kotaru ustrojem i aktivnošću prorežimskih organizacija ("Zbora" u Plavšincu i JRZ-e u Koprivnici i još nekim mjestima na kotaru) i udruženja (kao što je bilo četničko udruženje u Koprivnici i Sokolovcu). Sve to nije moglo zaustaviti daljnje jačanje homogenizacije hrvatskog naroda oko HSS-a, bez obzira na snažnu polarizaciju unutar nje gdje snažno jača lijevo krilo oko Miškine. Zato vlasti postupno popuštaju pa se javlja cijeli val radničkih tarifnih akcija i štrajkova, a sve se više bune i seljaci što dovodi do fizičkih sukoba s policijom. Koprivnički kotarski predstojnik tako početkom rujna 1938. izvješćuje bansku vlast Savske Banovine: "Seljački i radnički redovi otvoreno su protivnici države i poretka u državi".⁹ To su pokazali i izbori 1938. kada je vladina lista JRZ-e s nositeljem Adamom Marinom, profesorom u koprivničkoj gimnaziji, na koprivničkom

kotaru dobila samo 1618 glasova, ili gotovo osam puta manje nego što je dobila lista dr. V. Mačeka na čelu s Miškinom. I ovaj put je za narodnog zastupnika izabran Marin, a ne Miškina. U Koprivnici je tada vladina lista dobila svega 145 glasova. Uspjeh na izborima, uz druge okolnosti u zemlji i svijetu, omogućio je u kolovozu 1939. stvaranje Banovine Hrvatske, čime je HSS u njoj postao vladajuća politička stranka. Ta stranka je i u Koprivnici i na području koprivničkog kotara dobila apsolutnu prevlast, a od 1939. i političku vlast. No, uz sve to, u tamošnjem HSS-u odvijao se proces sve jačeg raslojavanja na desno i lijevo krilo. Na čelu lijevog krila bio je Mihovil Pavlek Miškina, narodni zastupnik HSS-a i poznati seljački književnik iz Đelekovca, koji od izbora 1935. postaje najveći podravski politički i moralni autoritet.¹⁰ Miškina je svjestan koliko su gospodarska kriza i beogradska diktatura osiromašili seljačko gospodarstvo zbog čega on snažno inzistira na socijalnim programima. On je uspio okupiti većinu članova Kotarske organizacije HSS Koprivnice, koja radi u okviru svojih mogućnosti, na poboljšanju gospodarskih i socijalnih problema tog dijela Podravine koja - prema riječima Miškine - "u sebi krije toliko sirotinje i nereda", ali bez vidnijih rezultata. Prema Miškini seljaci su i u Srbiji (gdje je dva puta gostovao kao gost tamošnje oporbe i držao političke govore) potlačeni i žive bijedno kao i u Hrvatskoj, zato je on zagovornik normalizacije odnosa Hrvata i Srba. Miškina se zalagao iza zajedničko djelovanje radništva i seljaštva što je istaknuo u govoru na velikoj sindikalnoj skupštini u Koprivnici 22. studenog 1936. godine.¹¹

Miškina svojim ugledom pomaže pripadnike lijevog krila HSS-a u susjednim kotarima, posebno u Đurđevcu i Ludbregu, u njihovim sukobima s desnicom. Miškina, Ivan Belčić, Franjo Gaži, Franjo Mraz i Mirko Virius surađuju u "*Seljačkoj misli*" koja je iz broja u broj objavljivala različite promidžbene članke o opasnosti od fašizma. Osobit uspjeh postignut je objavljivanjem popularnih brošura "*Seljački razgovori*" i "*Što treba znati seljak*", objavljenih u Zagrebu 1937. i 1938., naročito namijenjenih selu. U njima se objašnjava aktualna politička problematika, u prvom redu ona o kojoj su desničarske snage i vodstvo HSS-a širili suprotna gledišta. Svi navedeni autori i nekolicina drugih zastupljeni su u dva zbornika književnih radova seljačkih pisaca i seljaka slikara, objavljenih 1936. i 1938. godine. Inicijator i prvi urednik Zbornika bio je Ivan Sabolić, seljak pisac iz Peteranca, a među suradnicima zbornika Podravci su činili gotovo polovicu suradnika. Miškina, koji seoskom tematikom u svojim radovima izražava protest protiv društvene nepravde, aktivan je s Franjom Gažijem, seljekom iz Hlebina, i u hrvatskom seljačko-prosvjetnom i dobrotvornom društvu, "*Seljačkoj slozi*", čiji se ogranci od 1935. počinju osnivati i po koprivničkim selima, ali i u ostalim organizacijama i akcijama HSS-a.¹² Na tome poslu posebno se angažiraju i Miškinini politički suradnici iz Koprivnice, Tomo Čiković i Stjepan Prvčić. Miškinini politički protivnici brzo su se oglasili i namjerno ga optuživali za promicanje komunizma pod pojmom "Seljačke pravice". Odgovorio im je 1937. na javnim nastupima koje je 1938. oblikovano u poznatu brošuru: "*Zašto hrvatski seljak nije komunist*" i to zato što stoji na principu privatnog vlasništva, obitelji, narodnosti i vjere, izrazivši neprijateljski stav protiv fašističke i protiv komunističke diktature, istakavši da "seljak vjeruje, da se ljudski život može postići jedino prosvjetom i znanjem, organizacijom i slogom, a ne nasiljem".¹³ I pored blistave pobjede liste na čelu s Miškinom na izborima 1938., rukovodstvo HSS-a za gradskog povjerenika postavlja Jovu Magovca, oca Božidara Magovca, poznatog HSS-ovog prvaka, koji odlučno nastupa protiv Miškine i lijevog krila HSS-a. Miškina, u dogovoru s najpouzdanijom skupinom svojih ljudi, odlučuje da se Magovac smijeni i na njegovo mjesto postavi profesor Ivan Hiršl, nedavno otpušten iz službe u gimnaziji u Brodu na Savi, inače član KPH; da uredništvo "Podravnih novina" preuzme prof. Mihajlo Pavlović i da mu zamjenik postane Ivan Paprika te da inž. Željko Salinger bude namješten u gra-

đevinskom odjelu banske vlasti u Zagrebu. Te odluke su tijekom listopada i studenog 1939. provedene u djelo. I. Hiršl je uspješno obnašao dužnost gradskog povjerenika na dobrobit svih Koprivničanaca do izbora u svibnju 1940. kada je na tu dužnost izabran pobjednik na njima, Tomo Čiković, predsjednik gradske organizacije i tajnik kotarske organizacije HSS-a. "Podravske novine" pod uredništvom M. Pavlovića sve su se više okretale socijalnim problemima, napadajući pritom pristaše desnog krila. Iako je lijevo krilo HSS-a imalo odlučnu prevagu u rukovodstvu koprivničke kotarske organizacije HSS-a, ono nije moglo osigurati stalno zaposlenje mnogim svojim članovima, uključujući i one najistaknutije. Tako da su I. Hiršl i M. Pavlović dobili mjesta profesora u Vinkovcima i Mostaru, a I. Paprika posao u poreznom uredu u Prijedoru. To koristi desno krilo, uz kojega je bilo rukovodstvo HSS-a, i u čijim redovima djeluje sve više pripadnika ustaškog pokreta, kako bi ojačalo svoje pozicije. To sučeljavanje će se nastaviti nakon 10. IV. 1941. i proglašenja NDH s tragičnim posljedicama za neke istaknute članove lijevog krila HSS-a, primjerice Miškinu (koji je u lipnju 1942. ubijen u ustaškom logoru Jasenovac), kao i za pojedine komuniste (primjerice za I. Hiršla, kojega je pogadalo i ustaško rasno zakonodavstvo, ubijenog 1941. u logoru Jasenovac, i Tomu Grgureka koji u travnju 1942. dolazi u logor Jasenovac odakle je u veljači 1945. transportiran u Linz gdje ga je oslobodila saveznička vojska).

U tome razdoblju (1929.-1941.) stupaju u javni život i seljaci slikari iz Hlebinske slikarske škole (osnovana 1930.), najprije preko udruženja umjetnika "Zemlja", osnovanog 1929., a zabranjenog 1935., godine u kojem je Krsto Hegedušić obnašao dužnost tajnika, a zatim i na druge načine. Udruženje "Zemlja" je okupljalo likovne umjetnike lijevog socijalno-političkog usmjerenja i izrazitog figuralnog izraza. K. Hegedušić prvi se iskazao slikanjem podravskog seljaka i Podravine onakvog kakav je on u stvarnosti i bio, a što su i građani Koprivnice mogli vidjeti na njegovom sajmu 1930. godine. On je bio osnivač Hlebinske slikarske škole i pomogao javni nastup njezinih učenika. Tako su najprije 1931. u Zagrebu s ostalim umjetnicima "Zemlje" nastupili slikari Ivan Generalić i Franjo Mraz, a zatim im se pridružuje kipar P. Smajić i slikar Mirko Virius, a potom i drugi. Njihovo slikanje svakodnevne podravske seljačke stvarnosti, posebice bijede i neimaštine tamošnjih seljaka, izazivali su prijekor, napade i osudu takvog slikarstva od pojedinih rukovodećih struktura HSS-a te nekih predstavnika katoličke crkve (kako su tim svojim slikanjem protiv Boga i crkve te da njihova djela ne predstavljaju nikakav kulturni događaj, na što se ubrzo nadovezuje pridjev "ljevičari"). No, to ih nije obeshrabrilo te od 1935. imaju više vrlo uspješnih izložbenih nastupa od kojih se ističu oni u Koprivnici, Varaždinu i Beogradu. Tijekom tih nastupa i druženja s pojedinim komunistima, neki iz ove hlebinske skupine postaju članovi Komunističke partije i njezini rukovodioci na koprivničkom kotaru, kao primjerice Franjo Mraz. Tako su idejna kretanja, a i politička, u Koprivnici i ovom dijelu Podravine sve više skretala ulijevo što će se odražavati na opredjeljenje ljudi za program Komunističke partije i partizanskog pokreta tijekom rata 1941.-1945. godine.¹⁴

Sve navedene okolnosti, uz pojačanu represiju vladajućeg jugoslavenskog, u biti velikosrpskog režima, pomogle su komunistima koji su od zabrane 1920. ilegalno djelovali, da pojačaju rad u zemlji pa i u Koprivnici i na području koprivničkog kotara. I pored uhićenja i udara režima, komunisti uspijevaju pridobiti jedan dio stanovništva posebno pogođenog gospodarskom krizom, vrlo teškim uvjetima rada i života te nacionalnim ugnjetavanjem i političkom represijom režima. Tako komunisti u drugoj polovici 30-tih godina u nekim koprivničkim sredinama i krugovima zadobivaju sve značajniji utjecaj među seljaštvom i radništvom što rezultira obnavljanjem i osnivanjem komunističkih organizacija i rukovodstava kao i organizacija komunističke omladine.

Dolazak u Koprivnicu ili kraći boravak na tome području pojedinih istaknutijih čelnika i članova KPJ, kao primjerice Đure Đakovića, Josipa Broza i Ive Marinkovića, zasigurno su utjecali na stvaranje ozračja za buduću aktivnost pojedinih komunista i njihovih suradnika.¹⁵

Treba istaknuti kako je u tome razdoblju monarhističke diktature rukovodstvo ilegalne KPJ, zbog žestokog državnog terora i drugih razloga, napustilo vlastitu unitarnu koncepciju uređenja jugoslavenske države i izjasnilo se za razbijanje monarhističke Jugoslavije i za stvaranje nezavisnih republika, među kojima i "Sovjetske Hrvatske", na temelju prava porobljenih naroda na samoodređenje do odcjepljenja. Zato rukovodstvo KPJ i podržava akcije, uključujući i onu u Lici, tzv. Velebitski ustanak 1932. godine. To je bitno jer i na području Koprivnice i koprivničkog kotara te u jugoslavenskim tamnicama, posebice Lepoglavi, u mnogim akcijama zajednički sudjeluju hrvatski nacionalisti i komunisti zajedno. No, ovo shvaćanje o samoodređenju do odcjepljenja kod komunista, poslije VII. Kongresa Kominterne, 1936. godine, reducirano je na stvaranje jugoslavenske federacije, i u tom su se bitno razlikovali od hrvatskih nacionalista - ustaša koji su protiv svake Jugoslavije i od tada prestaje njihova međusobna potpora i na području Podravine.¹⁶

Početkom 30-tih godina komunisti su ilegalno djelovali na crti zajedničke borbe i učvršćivanja saveza "radnika, seljaka i ugnjetenih naroda protiv nacionalnog i socijalnog potlačivanja i protiv velikosrpske vojno-fašističke diktature". U Podravini su bili dužni "da organiziraju radničke i seljačke mase u moćne akcije solidarnosti sa ustaškim pokretom".¹⁷ U to vrijeme u "Proleteru", organu KPJ, preporučivane su i potom tiskane te širene neke brošure hrvatskih nacionalista u zemlji i inozemstvu, kao primjerice: "Put k Oslobođenju Hrvatskog Naroda" skupine "Hrvatskih Nacionalnih Revolucionaraca" iz Beča koja sadrži "program za borbu hrvatskog potlačenog naroda, kojeg podupire K. P. J."¹⁸

U tome razdoblju imamo i prvu značajniju aktivnost komunista nakon šestosiječanjske diktature u Koprivnici i na području koprivničkog kotara, a koja je vezana za profesora Ivu Marinkovića. Marinković je radio u koprivničkoj gimnaziji od 6. X. 1932. do 31. V. 1935. kada je razriješen dužnosti profesora upravo zbog komunističke djelatnosti.¹⁹ I. Marinković je bio u stalnoj vezi s komunistima Zagreba (i iz tamošnjeg Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku) kamo redovito od početka 1933. odlazi na sastanke, prvenstveno blagdanima i preko praznika, po literaturu i promidžbeni materijal, koje donosi i širi u Koprivnici i okolnim selima. Tako se on ovdje pojavljuje kao "propagator misli i ideja komunizma i kao dobavljač, rasturač i tumač komunističke literature" te je tada, 1933., prema osobnom iskazu, službeno postao član KPJ. Tako je 1933. zahvaljujući njemu obnovljena ilegalna ćelija KPJ u Koprivnici kojoj je tajnik (sekretar) bio profesor Ivan Hiršl, Marinkovićev kolega s gimnazije, ali je ona ubrzo, nakon dvogodišnjeg rada, pod presijom režima prestala s radom. U Koprivnici je I. Marinković rukovodio radom gimnazijske knjižnice, a kao nadzorni nastavnik radio i s izabranom skupinom naprednih članova odbora novoosnovanog Literarnog društva "Osvit" te pod "vidom borbe protiv fašizma, rata i klerikalizma" djelovao u "čisto komunističkom pravcu", prakticirajući đačke kružoke i organizirane omladinske komunističke trojke.²⁰ Kako su ti omladinci bili iz koprivničke okolice, to Marinković preko njih uspostavlja veze sa selima, prvenstveno s Hlebinama, Novigradom Podravskim i Peterancem gdje u rad uključuje nekoliko tamošnjih mještana, na crti tadašnjeg programskog zadatka članova KPJ - stvaranja Saveza seljaka i radnika.²¹ Marinković se tajno sastajao s Mihovlom Pavlekom Miškinom i s njime raspravljao o ekonomskim i političkim prilikama i o životu seljaka i radnika. U svezi najavljenih izbora za 5. svibanj 1935. Marinković je sa skupinama raspravljao o tim predstojećim izborima te o ulozi HSS-a, ističući potrebu zajedničkog istupanja i glasanja radnika i seljaka za Mačekovu izbornu listu, predlažući kao kandidata na toj listi Mihovila

Pavleka Miškinu i Franju Gažija kao njegovog zamjenika. To se moglo ostvariti kroz osnivanje zajedničkih seoskih, kotarskih i oblasnih odbora radnika i seljaka koji bi radili po napatku KPJ-a protiv tadašnje jugoslavenske vlasti. Neke aktivnosti od 1934. upućivale su policiju na prisutnost komunističke djelatnosti, kao primjerice slogani na željezničkim postajama "Dolje Jeftić!", leci u gimnaziji o bojkotu izleta poklonstvene deputacije učenika na Oplenac (kojih je autor bio Marinković) te leci povodom prvog svibnja. Policija je saznala za Marinkovićeve sastanke sa suradnicima, učenicima i seljacima te je izvršila pretres stanova i kuća osumnjičenih. Pritom je pronašla i zaplijenila brojna promidžbeni materijal (brošure, novine, okružnice, bilteni i leci) i izvršila uhićenja, a uhićen je i I. Marinković u Splitu. Tijekom istrage i saslušanja u Koprivnici, Zagrebu i Bjelovaru, primjenom policijske torture, nastojalo se od uhićenih iznuditi priznanja, na osnovu kojih je podignuta optužnica te su na kraju osuđeni I. Marinković na 3 godine robije, a Stjepan Betlehem na šest mjeseci strogog zatvora, dok su ostali oslobođeni optužbe.²² Direktor gimnazije proveo je istragu o Marinkovićevom djelovanju među đacima i profesorima. Marinković je odmah razriješen dužnosti profesora u gimnaziji, a trojica optuženih i uhićenih učenika gimnazije kažnjeni su istjerivanjem iz škole i zabranom polaganja ispita. Istodobno je preslušano još 12 učenika, a iz gimnazije su otpušteni i profesori Frano Dolenc, Ivan Hiršl i Marica Marinković, Ivina sestra, uz obrazloženje da su bili Marinkovićevi simpatizeri jer su znali za njegov rad i, budući da ga nisu htjeli prijaviti policiji, odobravali ga. Rukovodstvo KPJ, nakon policijskog razbijanja mnogih organizacija, uhićenjem, presudama na višegodišnje robije pa i ubojstvima nekih njihovih članova u sjevernoj Hrvatskoj (u čijem sastavu je i Koprivnica) te provedenih izbora 1935. i uspjeha opozicije na njima, posebice HSS-a, koja još intenzivnije nastavlja obnovu svojih organizacija, rukovodstava, raznih udruga i društava, napravilo je temeljitu analizu stanja i izdalo nove smjernice za rad u tim novim okolnostima. Tako je CK KPJ u pismenom napatku organizacijama i članovima KPJ u sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji obvezao iste da kritički preispitaju metode i oblike dotadašnjeg rada na selu uopće, a posebice među masama pristaša HSS-a, stavivši im kao glavni zadatak upravo pridobivanje tih masa za zajedničku borbu protiv režima.²³ To je moguće - smatra CK KPJ - samo ako komunisti najaktivnije sudjeluju u svakidašnjem životu svakog mjesta ili sela te u svakoj akciji, ulazeći u HSS, jačaju postojeći proces diferencijacije u njoj, utječući na lijevu orijentaciju toga pokreta, ne ukidajući komunističke organizacije. Zato CK zapovijeda svim svojim članovima "na selu u hrvatskim krajevima" da "moraju da uđu u HSS i da unutar HSS-a zajedno s lijevim i nacionalno-revolucionarnim elementima rade na pretvaranju HSS-a u borbeni nacionalno-revolucionarni antifašistički pokret", ne odvajajući se od masa, već stapajući se i aktivno radeći s njima te tako jačajući svoje komunističke organizacije. Ubrzo je o direktivama CK KPJ raspravljao Pokrajinski komitet KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i nakon kritičke analize rada komunističkih organizacija na terenu, donio odgovarajuće odluke. Među najznačajnijim zaključcima je da rad svih komunista na selu treba biti prvenstveno koncentriran u organizacijama i društvima HSS-a.²⁴ U kolovozu 1935. Ivan Krndelj, član Politburoa CK KPJ, vratio se iz Beča u zemlju i u Zagrebu ilegalno održao prvu konferenciju lijevog krila HSS-a na kojoj je prisustvovao i podravski delegat s koprivničkog kotara.²⁵ Krndeljev referat "O stanju hrvatskog naroda i o njegovoj borbi za slobodu", delegati su jednodušno prihvatili. U diskusiji je konstatirano da upliv komunista u podravskom koprivničkom lijevom krilu HSS-a još nije iskorišten za povezivanje komunističkih pristaša zbog slabosti centralnog rukovodstva lijevog krila u Zagrebu. Od brojnih zaključaka najznačajniji su oni u svezi s radom u HSS-u i radu njegovog lijevog krila, kao što je osvajanje vodećih pozicija u organizacijama HSS-a, preuzimanje inicijative u obnovi Seljačke sloge, vođenje borbe protiv sporazumaša i spora-

zumaštva, organiziranje lokalne konferencije lijevog krila HSS-a i širenje ideje solidarnosti, pomaganja i bratimljena seljaka i radnika tijekom sindikalnih štrajkova i drugih različitih akcija. U takvoj situaciji, sukladno napucima rukovodstva KPJ, 1935. ponovno započinje osnivanje ćelija KPJ u Koprivnici, a potom i na području koprivničkog kotara, njihovo organizacijsko objedinjavanje koje će završiti osnivanjem koprivničkog kotarskog partijskog rukovodstva. Taj rad se odvijao u ilegalnim uvjetima, zato u periodičnim izvješćima vlasti o kretanju komunista na području koprivničkog kotara nalazimo tek poneki podatak koji potvrđuje da on postoji. Nad sumnjivim licima organi vlasti vodili su stalni nadzor, a prigodom iznimnih situacija (kao primjerice širenja letaka, pojedinih proslava i skupova), poduzimali su i dopunske mjere nadzora.²⁶ No, komunisti su, koristeći bogata iskustva iz ilegalnog rada svojih članova, svemu tome vješto parirali, tako da su organi vlasti često bili prikraćeni za mnoge njihove svakodnevne aktivnosti među narodom. U tom smislu karakteristično je izvješće koprivničkog kotarskog predstojnika iz veljače 1940. u kojem ponavlja, kao više puta do tada, kako "nije zapažena nikakva akcija" komunista. Ali to obrazlaže pišući: "Akcija komunista nije bila nikada jaka na području sreza, a nakon što je 1935. otkrivena u gradu i najbližoj okolini komunistička organizacija, članovi koji su prošli sa neznatnim kaznama, budući da su bili zavedeni, a bili su i slabo aktivni, sada su članovi HSS, te se i sami bore protiv komunizma. Radnika imade na području sreza tek neznatan broj i ti su skoro svi organizirani u HRS-u, te se ne zapaža rad lica, koja su prije naginjali komunizmu. Po žand. stanicama vrši se kontrola na poštama na području ovoga sreza kako bi se nadzirala pošta sumnjivih lica, odnosno zaustavili zabranjeni leci".²⁷ Ovakav nadzor imao je ograničen učinak i tek je poneka osoba došla pod udar vlasti zbog svoga pisanja ili druženja s osuđenima i osumnjičenicima "radi komunizma" kao što je primjerice bio slučaj s Katom Pavlek, iz Đelekovca. Cenzura na pošti evidentirala je njezina dva pisma komunističkog sadržaja koja je ranije pisala Ivanu Lotaru, radniku u Varaždinu, rodnom iz Đelekovca, osuđenog 1936. na dvije godine zatvora zbog rasturanja komunističkih letaka, pa je nakon toga iz Varaždina protjeran u Đelekovec, i živi u Torčecu, a koji je nadziran od vlasti. Prema policijskim podacima Kata Pavlek bila je aktivna predsjednica "Hrvatskog Srca" u Đelekovcu, ali družeći se s Lotarom je i "sama postala komunista", te je na zahtjev tajnika tamošnjeg HSS-a maknuta s dotadašnjeg položaja i stavljena također pod nadzor.²⁸ No, kod rasturanja komunističkih letaka, kao primjerice u Peterancu u ožujku 1940. Otvorenog pisma Središnjeg odbora KPH, istraga nije bila uspješna te se moglo samo konstatirati da ih je donio netko iz Zagreba, a u pomoć za nadzor žandarima pozvani su članovi Hrvatske seljačke zaštite.²⁹ Ove aktivnosti ipak pokazuju prisutnost i aktivnost komunista, koji su vješto koristili iskustva iz ilegalnog rada i nove manje sumnjive.

Koprivnica je jedno od središta radničkog pokreta u Hrvatskoj u kojoj među radništvom uz JUGORAS (koji ubrzo nestaje na tom području) i HRS (koji s jačanjem HSS-a stalno jača, a pred rat ostaje jedini radnički savez), djeluje i URSSJ čiji su Pokrajinski odbor u Hrvatskoj na konferenciji 1937. u Zagrebu gotovo u cijelosti preuzeli komunisti te se i daljnji njegov rad odvija u tome pravcu, zbog čega su ga 1940. vlasti zabranile. U to vrijeme, ne samo zbog jako pogoršanih životnih prilika, već i zbog pojačanog angažiranja lijevih snaga, imamo na koprivničkom području više tarifnih akcija i štrajkova radnika. Pripadnici lijevog krila HSS-a i komunisti su organizatori nekih od ovih akcija i štrajkova dok se kod drugih uključuju i u njima aktivno sudjeluju. Tako je, primjerice, na velikoj sindikalnoj skupštini u Koprivnici 22. XI. 1936. govorio i Mihovil Pavlek Miškina, posebno istaknuvši potrebu zajedničkog djelovanja radnika i seljaka u čemu će ga i jedni i drugi poslušati i međusobno se pomagati tijekom tarifnih akcija i štrajkova, a u jesen 1938. skupina komunista organizirala je trod-

nevni štrajk obrtničkih krojačkih radnika u Koprivnici.³⁰ Sve je to stvaralo povoljno ozračje za djelotvorniji rad lijevih snaga. Različiti izvori navode i različit broj komunističkih organizacija i njihovih članova u Koprivnici i na području koprivničkog kotara 1941. godine. Prva komunistička ćelija se u Koprivnici ponovno obnavlja 1935., a kasnije se osniva i druga ćelija. Nakon osnivanja Komunističke partije Hrvatske 1937. (KPH), kao dijela jedinstvene KPJ, obnavlja se 1938. ćelija KPH u Novigradu Podravskom i osniva nova ćelija u Hlebinama, a 1940 osnivaju se još nove ćelije u Hlebinama, Đelekovcu, Drnju, Peterancu i Bregima, a pojedini članovi KPH bili su i u Sigecu, Mučnoj Rijeci i Velikoj Mučnoj. Prema dosadašnjim spoznajama, na području koprivničkog kotara pred početak rata 1941. godine, bilo je jedanaest komunističkih ćelija i Kotarski komitet KPH Koprivnica (od 5 članova osnovan u ljeto 1940.), s ukupno 52 člana KPH, 5 kandidata i 33 bliža komunistička simpatizera. Istodobno dolazi do obnove i osnivanja novih triju organizacija komunističke omladine - Saveza komunističke omladine Jugoslavije (dalje SKOJ) u Koprivnici (gdje je organizacija SKOJ-a osnovana 1935. i iste godine, uhićenjem njezinih članova, prestala s radom) i rukovodstava SKOJ-a i potom jedna SKOJ-evska skupina u Novigradu Podravskom, u kojima je ukupno bilo oko 20 članova SKOJ-a. Od svih koprivničkih članova KPH i SKOJ-a, prema nacionalnoj pripadnosti, njih 10-tak su bili Srbi, dok su svi ostali bili Hrvati, a prema socijalnoj strukturi, oko 90 njih bili su seljaci što je na neki način specifikum ovoga područja i Podravine u cjelini.³¹

Organizacijama KPH i SKOJ-a na području koprivničkog kotara rukovodili su Okružni komitet KPH Bjelovar i Okružni komitet SKOJ-a Bjelovar. Tijekom 1940. i početkom 1941. rad ovih okružnih komiteta intenziviran je i na području Koprivnice i koprivničkog kotara na idejno-političkom uzdizanju članstva, organizacijskom sređivanju, brojčanom jačanju komunističkih i omladinskih organizacija na terenu. To 1939. rezultira osnivanjem komunističkog partijskog povjerenstva za koprivnički kotar, a 1940. osnivanjem Kotarskog komiteta KPH Koprivnica s tajnikom (sekretarom) Tomom Grgurekom i organizacijskim tajnikom (sekretarom) Franjom Mrazom.³²

Na Prvoj konferenciji KPH, održanoj u Zagrebu 25. kolovoza 1940., a na kojoj su sudjelovali delegati Okružnog komiteta KPH Bjelovar (nadležnog za koprivnički kotar), pored političke situacije, organizacijskog stanja KPH te sindikalnog, omladinskog i ženskog pitanja, jedan od zaključaka bio je da se posebno mora intenzivirati organizacijski rad na selu te da seoske komunističke ćelije moraju postati nosioci *"svakodnevne borbe za poboljšanje životnog položaja seljaka"*.³³

U skladu s gornjim zaključkom, koji je prenijet i koprivničkim komunistima i komunističkim omladincima, pojačan je rad na terenu među tamošnjim seljacima, ali i među radnicima, omladinom i građanima Koprivnice i okolice, koristeći se pritom i mogućnošću djelovanja u okviru lijevog krila HSS-a. Kao glavni oblik okupljanja seljaka i radnika bile su kulturno-prosvjetne, zabavne i sportske organizacije i društva kojih je bilo gotovo u svim koprivničkim mjestima, primjerice "Narodna čitaonica" u Novigradu Podravskom, "Klub esperantista" u Bregima, "Virovska čitaonica" u Virju te nekoliko društava i organizacija u Koprivnici, putem kojih je najbolje dolazio do izražaja utjecaj Komunističke partije. U njima su održavane brojne kulturno-prosvjetne, zabavne, sportske i druge priredbe, sastanci i dogovori.³⁴

Ta komunistička aktivnost naišla je na snažan otpor protivničke strane, prvenstveno od HSS-a, koja je, nakon što je stvorena Banovina Hrvatska 1939., u njoj postala vladajuća stranka.³⁵ Tako je koprivničko desno krilo HSS-a, što ga je potpomagalo vodstvo HSS-a iz Zagreba, provodilo žestoku kampanju protiv komunista, koristeći novoosnovane postrojbe seljačke i građanske zaštite, postavljajući svoje ljude po općinama i na kotaru, surađujući i povezujući se s mjesnim "frankovcima" koji djelu-

ju u podružnici "Narodne uzdanice" u Koprivnici i još nekim društvima i organizacijama, a također i s mjesnim klerikalcima.

No, komunisti im nisu ostali dužni, što se posebno vidjelo za općinskih izbora 19. svibnja 1940. i poslije njih. Pred izbore komunisti su u Koprivnici rasturili letak "Otvoreno pismo Središnjeg odbora KPH" kojim se razobličuje politika vodstva HSS-a u novoj političkoj situaciji.³⁶ Istodobno su podržali nosioca liste Tomu Čikovića, kandidata lijevog krila HSS-a, koja je uvjerljivo pobijedila na izborima. Potom su komunisti u dogovoru s članovima lijevog krila HSS-a razbili jedan sastanak desnog (po njima reakcionarnog) krila HSS-a u Koprivnici, a u susjednom Ludbregu onemogućili da skupina frankovaca širi ustaške letke. Potkraj 1940. u Poljancu su organizirali masovni sastanak HSS-a, kojem je prisustvovala jedna skupina s područja Koprivnice, s kojega je upućeno pismo dr. V. Mačeku, predsjedniku HSS-a i potpredsjedniku Vlade Kraljevine Jugoslavije, sa zahtjevom za borbu protiv opasnosti od fašizma, za demokraciju i sklapanje saveza sa SSSR-om. Takav širi antiratni sastanak, na kojem sudjeluje i skupina s koprivničkog kotara, komunisti su organizirali u istom selu početkom 1941., uoči njemačkog napada na Kraljevinu Jugoslaviju, a rukovodio mu je Josip Kraš, član CK KPH. Vijest o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu (nacističkom Trećem Reichu, fašističkoj Kraljevini Italiji i militarističkom carskom Japanu) 25. ožujka 1941. izazvala je ogorčenje i javnu osudu kod koprivničkih i podravske komuniste. Tako su komunisti Đelekovca organizirali prosvjedni miting na kojem je govorio Gabrijel Santo, član Okružnog komiteta KPH Varaždin dok su komunisti u Virju i Miholjancu organizirali prikupljanje potpisa protiv tog pristupa, koji su poslani Vladi u Beograd.

Kada je nakon državnog udara u Beogradu, izvedenog uz pomoć vojske, noću 26./27. ožujka 1941. bilo jasno da se rat sa s njemačkim Trećim Reichom i fašističkom Italijom te njihovim saveznicima Mađarskom i Bugarskom, neće moći izbjeći, većina koprivničkih i podravske komuniste otišla je u vojsku, nastojeći pospješiti mobilizaciju i duh otpora kad je rat počeo. Koprivničko se područje, s obzirom na prometnice i geostrateški položaj, našlo od samog početka u žiži zbivanja, izloženo ratnim razaranja i ljudskim stradanjima. Komunisti nisu uspjeli spriječiti neminovan brzi krah vojske Kraljevine Jugoslavije u ratu koji je završio 17. travnja bezuvjetnom kapitulacijom, kao ni proglašenje Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. Ali će zato komunisti biti organizatori pobune i ustanka, preraslih u jedinstveni partizanski pokret te na području Koprivnice i Podravine protiv ustaškog režima i njihove NDH i protiv okupatora (na ovom području posebno njemačkog i mađarskog) koji su ubrzo izbili (nakon 22. lipnja 1941. i napada nacističkog Trećeg Reicha na SSSR) i trajali sve do kraja rata, početkom svibnja 1945. godine. U tome će im se pridružiti mnogi Koprivničanci i Podravci, posebice oni iz redova predratnog lijevog krila HSS-a (koje se od kraja 1942. vezalo za partizanski pokret), a što je u mnogome posljedica predratne politike i djelatnosti ljevice među stanovništvom Koprivnice i Podravine. O tome govore i postojeći, iako nepotpuni, podaci o gubicima od 1941.-1945. godine od 1301 Koprivničanca koji je izgubio život, bilo kao partizanski borci (njih 343) ili kao "žrtve fašističkog terora" (njih 958), bez brojnih i "s druge strane" koji su izgubili život tijekom rata i poraća od "Narodnooslobodilačkog pokreta", predvođenog komunistima ili tzv. partizanske strane.³⁷

ZAKLJUČAK

Razdoblje od 1929. do 1941. godine u Koprivnici i na području koprivničkog kotara spada u vrlo složena i vrlo teška razdoblja u gospodarskom i političkom pogledu. To je razdoblje gospodarske krize koja pod kraljevom diktaturom i represijom državnog terora dovodi do vrlo teških uvjeta života i rada s jedne te do političke diferencijacije i radikalizacije odnosa s druge strane. U političkom procesu dolazi do bitne polarizacije na dva osnovna bloka. S jedne strane imamo jugoslavenske (uglavnom velikosrpske) režimske stranke, organizacije i državni aparat vlasti, koji se većim dijelom oslanjaju i na lokalno srpsko stanovništvo, a s druge strane imamo hrvatski politički oporbeni blok okupljen oko HSS-a, najveće političke stranke, čije se brojne organizacije i udruge od 1935. obnavljaju i osnivaju u gotovo svim naseljima, a koja, prema policijskim procjenama, okupljaju i do oko 95% hrvatskog koprivničkog stanovništva. Tu još ilegalno djeluju članovi i organizacije Komunističke partije Jugoslavije (a u okviru nje od 1937. i osnivanja KPH, i članovi KP Hrvatske) te ustaškog pokreta, koje s obzirom na broj članova i javne aktivnosti, u usporedbi s HSS-om, izgledaju marginalno, dijelom i zbog metode ilegalnog rada, ali su konstantno više ili manje prisutni. Zato su komunisti i ustaše odlučili iskoristi brojne legalne organizacije i udruge HSS-a na terenu i stupanjem u njihove redove, u njima djelovati i pridobivati mase u svakodnevnim aktivnostima, a na crti svojih političkih programa. U tome su im išle na ruku i prilike u samom HSS-u, koji je, s obzirom na pogoršanje gospodarskih prilika i političke situacije uoči rata, sve jače zahvaćao proces diferenciranje na lijevo i desno krilo. To je lijevo krilo na području Koprivnice i koprivničkog kotara, na čelu kojega se nalazio Mihovil Pavlek Miškina, poznati seljački pisac i narodni zastupnik, postalo dominantno.

Politiku ljevice u navedenom razdoblju na terenu predstavlja KPJ i lijevo krilo HSS-a te još neke organizacije i udruge, većinom pod njihovim utjecajem. Obje ove skupine imale su u svom radu uspona i padova, ali je uz sve to njihov utjecaj potkraj 30-tih godina sve više rastao. To se ogledalo porastom njihovih organizacija, raznovrsnih aktivnosti i utjecaja.

Tako je KPJ izgradila svoju organizacijsku strukturu u koprivničkom kotaru od komunističkih ćelija do Kotarskog komiteta KPH Koprivnica te započela ustroj komunističkih omladinskih organizacija. Svi njezini članovi su bili uključeni u postojeće organizacije HSS-a (od političkih, gospodarskih, kulturnih, prosvjetnih, zabavnih, športskih do sindikalnih) i druge legalne udruge i u njima sigurno stvorili skupine svojih istomišljenika i simpatizera.

Koprivničko lijevo krilo HSS-a, i pored pritisaka režima s jedne i stranačkog rukovodstva HSS-a s druge strane, uspjelo je do pred rat izboriti dominantan utjecaj u najvećem broju organizacija HSS-a na području kotara i u gradu, uključujući većinu u Kotarskom odboru HSS-a Koprivnica te preuzeti i vlast. Istodobno, njihov utjecaj je bio dominantan i u drugim koprivničkim stranačkim organizacijama i udrugama na terenu. To se iskazivalo kroz niz aktivnosti koje se mogu pratiti u sačuvanim dokumentima te dnevnom lokalnom, a dijelom i centralnom tisku.

Uzevši sve to u obzir, može se konstatirati da je politika ljevice u navedenom razdoblju bila usmjerena na stvaranje uporišta na terenu, zatim kroz borbu za mase, sudjelujući u njihovim svakodnevnim potrebama i aktivnostima te kroz organizacijsko povezivanje i ustroj organizacija. Rezultat toga je veoma snažna prisutnost ljevice na području koprivničkog kotara, a što će posebno doći do izražaja i utjecati na opredjeljivanje ljudi u ratnom razdoblju 1941.-1945. godine.

Bilješke:

1. Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939.-1940., Zagreb, 1940., str. 308-309. Na osnovu gornjih pokazatelja mogući su približni podaci o nacionalnoj strukturi stanovništva jer su se Hrvati uglavnom iskazali kao rimokatolici a pravoslavci kao Srbi, iako je među njima bio manji broj pripadnika drugih naroda. Na području koprivničkog kotara nalazilo se 28 narodnih škola (općina Drnje 3, Đelekovec 3, Gola 2, Hlebina 2, Koprivnički Ivanec 2, Legrad 1, Novigrad 4, Peteranec 1, Sokolovac 9 i Ždala 1), u Sokolovcu se nalazila šumska uprava, u Novigradu voćni i lozni rasadnik i u Coli antitrahomska ambulanta. U gradu Koprivnici nalazile su se 4 narodne škole te realna gimnazija, ženska zanatska i stručna produžna (šegrtska) škola, školska poliklinika, granična veterinarska stanica, gradska bolnica te sjedište uprave kotara i grada s potrebnim službama.
2. Godišnjak ..., n. dj. str. 308-309.
3. Dr. Dragutin Feletar, Podravina - općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, knjiga 1., Koprivnica, 1989., str. 274.
4. Marijan Maticka, Struktura i gospodarski položaj seljaštva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugoga svjetskog rata, Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Varaždin, 1976., str. 36 i 37. Maticka tu iskazuje da je ukupna obradiva površina tih posjeda bila 30.169 hektara, od toga udio navedenih kategorija posjeda bio je sljedeći: od 0 do 2 ha - 10,72 posto; od 2 do 5 ha - 38,72 posto; od 5 do 20 ha - 46,35 posto; od 20 do 100 ha - 1,53 posto i iznad 100 ha - 2,68 posto u ukupnoj obradivoj površini. To pokazuje - zaključuje Maticka - da je mali posjed u kombinaciji s približno istovjetnim udjelom sitnog i srednjega bio značajka kotara Koprivnica.
5. Tako je primjerice na području koprivničkog kotara 1939. bilo proizvedeno 50.325 tona kukuruza, 17.699 tona pšenice, 24.489 tona krumpira, 2179 tona raži, 106 tona šećerne repe, 19.256 tona djeteline, 9394 tone lucerke, 1143 tone grahorce i 47.086 tona livadskog sijena. Veći dio proizvedenoga, uz prehranu stanovništva, korišten je za prehranu stoke. Dr. D. Feletar, Podravina ..., n. dj., str. 280.
6. HDA, Štrajkovi 1940.
7. O metodama vladavine beogradskog režima na području Koprivnice i koprivničkog kotara i o genezi ustaškog pokreta na tome području u razdoblju Kraljevine Jugoslavije (1929.-1941.) čitatelji mogu pronaći niz podataka u uvodnoj studiji i izboru 234 reprezentativna dokumenta u knjizi Željka Krušelja, U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma, Koprivnica, 2001. O tome govorim tek toliko koliko se ono odnosi na djelovanje ljevice.
8. Dr. Tomo Jančiković, Hrvati u izborima 11. prosinca 1938., Zagreb, siječanj 1939., str. 31 i 34. Podravske novine od 17. XII. 1938. donijele su izborne rezultate za područje koprivničkog kotara prema općinama, s brojem upisanih birača te onima koji su i za koga glasovali. Miškina je dobio 12.432, a Milčić, kao drugi kandidat na listi HSS-a, svega 11 glasova, dok je Adam Marin, kandidat Stojadinovićeve vlade dobio 1127 glasova, zatim Badovinac 468, Fridrich (bombaši) 23 i Ljotić 12 glasova.
9. HDA, Grupa XXI - politička situacija, br. 5193. Izvješće Sreskog načelstva u Koprivnici upućeno 7. rujna 1938. Odjeljku za državnu zaštitu kod banske uprave Savske Banovine o političkim prilikama u kolovozu 1938.
10. Opširnije vidi: Miškina - život i djelo, Kaj, časopis za kulturu i prosvjetu, Zagreb, God. XX, br. I-II, Zagreb, 1987., koji je u cijelosti posvećen ovom istaknutom koprivničkom političaru i književniku.
11. Podravski novine, Koprivnica, 28. XI. 1936.
12. HDA, Grupa VI, dok. br. 2664. Izvješće predsjednika "Seljačke sloge" Rudolfa Horvata o ograncima po selima i njihovim predsjednicima do 15. svibnja 1936. godine. Prema tom izvješću do tada su bili osnovani njezini ogranci u koprivničkim selima: Botinovcu - predsjednik Josip Mrkan, Koprivničkim Bregima - predsjednik Stjepan Stinjerec, Legradu - predsjednik Dragutin Snopek i Milićanima - predsjednik Tomo Maderić, a potom i u većini drugih sela.
13. Mihovil Pavlek Miškina, Zašto hrvatski seljak nije komunist, Zagreb, 1938., str. 16.
14. Fikreta Jelić-Butić, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb, 1983., str. 31 i 37.; Marija Špoljar, Obris idejnih kretanja u kulturi Podravine između dva rata, Podravski zbornik 1981., Koprivnica, 1981., str. 46-52.
15. Mira Kolar-Dimitrijević, Sindikalno-politička aktivnost Josipa Broza u Koprivnici 1928. godine, Podravski zbornik 75., Koprivnica, 1975., str. 19-33. Josip Broz je 1927.-1928. bio oblasni tajnik Saveza metalnih radnika industrije i obrta Jugoslavije u Zagrebu, čija podružnica je osnovana u koprivničkoj tvornici "Danica" dok nije, nakon proglašenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929., uhićenjima i otpuštanjima njezinih aktivista prestala 1931. s radom. Taj sindikalni savez nalazio se u okviru Nezavisnih sindikata kao legalni organ ilegalne KPJ. J. Broz je tada, 1928., postao i tajnik Mjesnog komiteta KPJ Zagreb i u nekoliko navrata dolazio u Koprivnicu u svezi sindikalne i političke aktivnosti. Zbog komunističke aktivnosti J. Broz je uhićen u kolovozu 1928. i od državnih vlasti osuđen na pet godina robije. Tijekom izdržavanja kazne u Lepoglavi, J. Broz se susretao i sa skupinom robijaša koprivničkih hrvatskih nacionalista od kojih je neke, kao primjerice Stjepana Petaka iz Hlebina, pridobio za komunistički pokret. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature 1929., pojedinci rodom sa koprivničkog područja, bili su uhićivani od strane policije "radi komunizma" kao primjerice Ivan Celinščak (rođen u Jagnjedovcu) i njegov sin Stjepan (rođen u Kuzmincu). Drugi su također "zbog komunizma" dobivali izgon iz Zagreba i upućivani na prisilni boravak u Koprivnicu kao što je 1934. i 1935. slučaj sa studentom tehnike Franjom Borićem, rođenom u Dvoru na Uni, a kojemu je otac bio namješten u Koprivnici. Vidi: HDA, Fond: Policijski kartoni, br. 690 i 691.
16. Zdravko Dizdar - Milivoj Kujundžić, Doprinos Hrvatske pobjedi antifašističke koalicije, izdavač Sabor Republike Hrvatske, Zagreb, rujan, 1995., str. 21-25. Tu je i letak potpore akcijama ustaša od strane KPJ iz 1932. nakon izbijanja Velebitskog ustanka pod naslovom: "Ustašama u Lici i drugim krajevima"

17. HDA, Fond: Savska Banovina, Upravno odjeljenje, Pov. II DZ br. 83/1933., kut. 1256. Šireni letak CK KPJ iz 1932. godine.
18. Arhiv CK SKJ, SRJ, Beograd, Fond: Komunistička internacionala 1932., br. 38. U bušuri na pitanje: "Što je to "jugoslasvenstvo"?" odgovara se sljedeće: "... "Jugoslasvenstvo" je pusta prevara, jer u Jugoslaviji gospoduju srbijanski vlastodršci s dinastijom na čelu i u njihovim rukama nalazi se sav aparat vlasti: vojska, diplomacija, državna uprava, policija i žandarmerija, kao i sva državna novčana sredstva. "Jugoslasvenstvo" je samo firma kojom srbijanski vlastodršci nastoje da okupe oko sebe još i hrvatske i slovenske bogataše, da bi njihovom pomoći lakše tlačili i hrvatski, slovenski, makedonski i druge narode. To "jugoslasvenstvo" nema ništa zajedničkog niti sa starijim jugoslasvenskim shvaćanjima Štrosmajera, Račkog ili Supila, a pogotovo ne Stjepana Radića. ....danas su "jugoslasvenstvo" i žvjer-nost kraljevskom domu Karađorđevića" ona firma, pod kojom hrvatska gospoda kapitalisti, veleposjednici, bankari, industrijalci i njihovi advokati i agenti nastoje da sakriju svoje služenje velikosrpskom režimu i sramnu izdaju hrvatskog naroda. Besmisleno je i uvredljivo nazivati Hrvate nekakvim plemenom ili kao punih deset godina parlamentarnog režima, dijelom nekakvog troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, ili od proglašenja diktature jednostavno "jugoslasvenskim narodom", kojega ukazuje stvara kralj Aleksandar, za sada od Triglava do Gjevgljelije....
- Kralj Aleksandar hoće u interesu svoje dinastije i za sjaj svoje krune da Hrvatsku izbrise i poruši, da nasilnim sredstvima ubije nacionalnu svijest Hrvata, da oni napuste borbu za svoje narodno oslobođenje, da zaborave svoju narodnu prošlost i ne misle na svoju narodnu budućnost. Hrvatski narod nije takav ludak, koji je najedanput zaboravio sve što je doživio i koji će se za volju svojih tlačitelja slijepo pokoravati njihovim naredbama, kao da se ničega više ne sjeća. "Hrvatski narod neće da zaboravi na svoju prošlost, to manje, što nema za to nikakva razloga", govorio je već blagopokojni Stj. Radić hrvatskoj i srpskoj gospodi u sudbonosnoj sjednici Narodnog Vijeća, dne 24. studenoga 1918., kada su ova gospoda, bez ikakva ovlaštenja i pitanja naroda, radi svojih gospodskih interesa i računali nosili Hrvatsku na dar Karađorđevićima.
- "U skladu sa svojom poviješću i s hrvatskom narodnom sviješću i sa zdravim razumom, hrvatski je narod potpuna historijska i kulturna individualnost, pa mu prema tome pripada neograničeno pravo narodnog samoodređenja" - tako je glasio zaključak Hrvatske Seljačke Republikanske Stranke od 9. siječnja 1921...." (str. 40-41., naglašeni dijelovi teksta preuzeti su iz originala).
19. Opširno o djelatnosti profesora Ive Marinkovića uz priložene fotografije i 9 dokumenta čitatelji mogu naći u monografiji Đure Zatezala i Tomislava Majetića, Profesor Ivo Marinković - monografija o revolucionaru, Karlovac, 1975., str. 26- 47, 151-152 i 157-193. na osnovu kojih su i navedeni podaci u mom tekstu.
- Osam dokumenata, koje Zatezalo i Majetić objavljuju, uzeto je iz Zbirke dosjea Okružnog suda Bjelovar o suđenju komunisti profesoru Ivi Marinkoviću po Zakonu o zaštiti države od 9. travnja 1935. do 18. siječnja 1936. (od 238 listova) koja se nalazi u Povijesnom arhivu Bjelovar i gdje ih zainteresirani mogu pogledati.
20. Članovi prve trojke su bili gimnazijski učenici: Vladimir Nikša iz Đurđevca te Ljudevit Gerovac i Vladimir Valeš iz Peteranca. Nakon nekoliko mjeseci Nikša (zbog zabrane roditelja) i Valeš (zbog neopreznosti u radu) napuštaju trojku, a umjesto njih Marinković u rad trojke uključuje učenike Stjepana Grgeca iz Virja i Gvidu Ledinskog iz Novigrada.
21. Tako se Marinković, posredstvom Ljudevita Gerovca, povezo sa Stjepanom Betlehemom, seljakom iz Peteranca, koji je privolio na suradnju mjesnog kolara Josipa Belčića, a posredstvom Gvide Ledinskog povezo se s Josipom Maderičem, suspendiranim učiteljem iz Hlebina i Stjepanom Cimbrišakom, studentom prava iz Novigrada Podravske. Na jednom od sastanaka posljednje skupine održanom u Maderičevoj kleti u Plavšincu, slučajno je bio nazočan Franjo Tropšek, seljak iz Hlebina, aktivan u ustaškom pokretu, a kasnije i njihov vođa.
22. Ivo Marinković je robiju izdržavao u Lepoglavi, Mariboru i Srijemskoj Mitrovici dok nije u travnju 1938. pušten na slobodu. Nakon nekoliko mjeseci uspio se zaposliti u Karlovcu gdje intenzivno ilegalno radi. 1939. izabran je za sekretara Okružnog komiteta KPH za Karlovac, Kordun i Baniju, a 1940. i za člana Centralnog komiteta KPH. Jedan je od najistaknutijih organizatora NOP-a na području svog okružnog komiteta. U travnju 1942. izabran za člana Biroa CK KPH, a mjesec dana potom i za sekretara Povjereništva CK KPH za Zagreb i sjevernu Hrvatsku, od kada ilegalno djeluje u Zagrebu i okolici pod konspirativnim imenom Slavko. Izdajom je uhićen 19. veljače 1943. od ustaša i 21. travnja 1943. strijeljan. Odmah nakon rata, u srpnju 1945., proglašen je za narodnog heroja.
23. Dr. Ivan Jelić, Komunistička partija Hrvatske 1937.-1941., Zagreb, 1972., str. 158. Tu su u bilješkama navedeni izvori.
24. I. Jelić, KPH..., n. dj., str. 159.
25. Arhiv CK KPJ, Beograd, SRJ, Fond: KI, 1935/412. To Krndeljevo pismo izvješće o putu u zemlju i konferenciji lijevog krila HSS-a objavljeno je u knjizi: Ivan Krndelj - građa za monografiju, Beograd, 1977., str. 202-204. U istom dokumentu su i izvješća o Krndeljevim sastancima održanim nakon konferencije s dr. Winterom (sinom dr. Franka Wintera, koji se kao član KPJ i bjelovarskog komunističkog rukovodstva, nalazio u bjelovarskom rukovodstvu HSS-a) iz Bjelovara, zatim s dr. V. Mačekom, predsjednikom HSS-a i s članovima Zemaljskog biroa CK KPJ.
26. HDA, Grupa II - Periodični izvještaji o kretanju komunista 1919.-1941. (dalje samo Grupa II.), inv. br. 249., 358 i 359. Takav poseban nadzor na području Koprivnice i kopriivničkog kotara poduzet je povodom 1. VIII. 1936. kada su rastureni komunistički leci koji kritički prikazuju stanje u Kraljevini Jugoslaviji, a veličaju stanje u Sovjetskoj Rusiji. Karakteristično je i izvješće Sreskog načelstva Koprivnica Odsjeku za državnu zaštitu Banovine Hrvatske od 4. IX. 1939. o radu državnih organa na suzbijanju komunističke akcije. U njemu se navodi: "U suradnji sa sudskim vlastima, a po organima općina i žandarmerije, vodi se stalni nadzor nad licima koja su sumnjiva da bi naginjala komunizmu, ali do sada nije zapaženo sumnjivo kretanje ili rad", a načelnik se žali na "pomanjkanje stručno osposobljenih službenika tako da se rad vrši sa žandarmima na terenu". Banovinski Odsjek za državnu zaštitu, na osnovu izvješća sa terena, uočava komunističko odstupanje od dotadašnje njihove taktike javnog djelovanja koja ide sve više "u pravcu legaliziranja komu-

- nističkog rada uvlačenjem u legalne postojeće organizacije”, kao što je primjerice URSS).
27. HDA, Grupa II., inv. br. 360. Izvješće Sreskog načelstva Koprivnica od 29. II. 1940. upućeno Odsjeku za državnu zaštitu Banovine Hrvatske o komunističkoj djelatnosti u siječnju na području koprivničkog kotara.
  28. HDA, Grupa II., inv. br. 360. Izvješće Sreskog načelstva Koprivnica od 1. i 22. V. 1940. upućeno Odsjeku za državnu zaštitu Banovine Hrvatske o komunističkoj djelatnosti u travnju na području koprivničkog kotara, s podacima o Kati Pavlek i Ivanu Lotaru.
  29. HDA, Grupa II., inv. br. 360. Izvješće Sreskog načelstva Koprivnica od 1. IV. 1940. upućeno Odsjeku za državnu zaštitu Banovine Hrvatske o komunističkoj djelatnosti u ožujku na području koprivničkog kotara.
  30. Podravske novine, Koprivnica, 28. XI. 1936.
  31. Zdravko Dizdar, Djelovanje KPH u Podravini uoči rata i u toku 1941. godine, Podravski zbornik 1981., Koprivnica, 1981., str. 8; Ante Dobrila Pepo, Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine, Koprivnica, 1983., str. 9.
  32. O tome vidi: Jovo Rojčević, Četiri desetljeća “crvene niti” Franje Mraza - kazivanja revolucionara, Podravski zbornik 79., Koprivnica, 1979., str. 51-59.; Savo Velagić, Druga konferencija Okružnog komiteta KPH Bjelovar 5. juna 1941. na Kalniku, Bjelovar, 1969., str. 16, 19, 49 i 56.
  33. Dr. Ivan Jelić, Hrvatska u ratu i revoluciji 1941.-1945., Zagreb, 1978., str. 31.
  34. Z. Dizdar, Djelovanje ..., n. dj., str. 9. O suradnji lijevog krila HSS i KP u Podravini u razdoblju 1935.-1941. čitatelji mogu pročitati u radu jednog od sudionika te suradnje Ivana Paprike: Prilog poznavanju suradnje lijevog krila HSS i KP u Podravini, Podravski zbornik 75., Koprivnica 1975., str. 34-38.
  35. O tom procesu javnost je izvješćivana i putem proglašenja. Tako je u jednom takvom letku koji se širio tijekom veljače i ožujka 1940., koji su vlasti zabranile, uz ostalo pisalo: “Posljednjih dana na području Banovine Hrvatske i u selima vrši se vrlo intenzivna borba između dojučerašnjih saveznika HSS i ljevičara-komunista. Ljevičari su poduzeli na svim stranama vrlo zamašnu akciju, da odvoje svoje simpatizere od pristaša Dr. Mačeka. Na nekim mjestima naročito u Primorju i u Podravini i u većim industrijskim gradovima oni uspijevaju, da iz pokreta HSS izdvoje praktički najaktivnije elemente. Mjere, koje je Banska vlast poduzela radi pariranja ove akcije imale su sasvim obratan učinak jer su njima nezadovoljni i tzv. demokratski elementi”. HDA, Fond: Banska vlast Banovine Hrvatske - Odjeljak za državnu zaštitu, br. 11321/ 2. III. 1940. Letak “Posljednjih dana” - zabrana rasturanja.
  36. HDA, Letci KPH 1940. Prema policijskim izvješćima letak se u Koprivnici pojavio 28. ožujka 1940., i potom u još nekim mjestima na području koprivničkog kotara.
  37. Gornji podaci su uzeti iz knjige: Vladimir Žerjavić, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb, 1989., str. 165. Opširnije o kretanjima tijekom rata vidi: Ante Dobrila Pepo, Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine, Koprivnica, 1983. Stjepan Dolenc objavio je u nekoliko nastavaka po koprivničkim mjestima poimenične popise ratnih i poratnih žrtava II. svjetskog rata “pripadnika HOS-a i civila” pod naslovom: “Stradanje Hrvata u Koprivničko-krizevačkoj županiji” u mjesečniku “Politički zatvorenik”, Glasilu Hrvatskog društva političkih zatvorenika, God. VIII, br. 70-80, siječanj-prosinac 1998. U brojevima od 82 pa dalje, tijekom 1999. su takvi popisi s područja đurđevačkog i križevačkog područja.
- * Predavanje održano u sklopu okruglog stola “Koprivnica od 1929. do 1941. godine”, Koprivnica, studeni 2000.